

KANIZSAI ÁGNES

LOVAGVILÁGOK HARCA

Sir Thomas Malory 15. századi művének, a *Le Morte D'Arthur* jelentősége elsősorban abban látható, hogy hozzájárult az Artúr királyhoz és lovagjaihoz kötődő, a középkorban elterjedt történetek továbbéléséhez egy olyan korban, amelyben a lovagi erények eltűnőben voltak. Választékosan és nagy műgonddal megfogalmazott, a lovagsággal kapcsolatos gondolatokkal gazdagította ezeket a történeteket, új élettől és lelkesedéssel töltve meg őket.¹ Malory következetesen és nagy figyelemmel próbálta meg kiszárazni a francia források történeteinek bonyolult szövedékét, hogy az egy-egy szereplőhöz fűződő vagy éppen önálló történetek minél inkább követhetők legyenek. Ez egy elég nehézkes és időigényes vállalkozásnak bizonyult: a szerző éveket töltött a forrászövegek szerkesztésével és fordításával.² Végül Malory történeteit William Caxton adta ki 1485-ben, és ebben az általa átszerkesztett, helyenként átírt formájában váltak ismeretessé az elkövetkező négy és fél évszázadban. Egészen 1943-ig, amikor is W. F. Oakeshott talált egy sokkal autentikusabb 15. századi kéziratot, mely a *Winchester kézirat* néven terjedt el. Ennek köszönhetően lehetőség volt Malory saját szövegének az elkülönítésére a Caxton által szerkesztett változatától.³

Malory középkori lovagvilágát több modern szerző is felhasználta elméletek, ideológiai konfliktusok, illetve az aktuális társadalmi és/vagy politikai problémák tolmácsolására. Az Artúr-mondakört felhasználó modern írások nemcsak követik a középkori szövegeket, hanem módosítják is őket: reflektálnak rájuk, tovább-, vagy éppen felülírják őket. Ez megnyilvánul többek között a szereplők újraírásában, „feldúsításában”, bizonyos szövegrész(let)ek hozzáadásában, kihagyásában, valamint a románcokban előforduló témákkal kapcsolatos hangsúlyok áthelyezésében, újraértelmezésében. A modern szövegekben a szerzők részéről megjelenő reflexiók, bírálatok a kor társadalmi és poli-

---

¹ Eugène Vinaver, „Sir Thomas Malory”, in Roger Sherman Loomis, szerk., *Arthurian Literature in the Middle Ages* (Oxford: Clarendon Press, 1959), 550.

² Vinaver, „Sir Thomas Malory”, 545.

³ Caxton könyvekre és fejezetekre történő felosztása azt a célt szolgálhatta, hogy minél követhetőbbek legyenek a történetek, illetve hogy az egész szöveg egyetlen mű benyomását keltse. Lásd Vinaver, „Sir Thomas Malory”, 543-544

tikai problémái mellett a háború témáját is gyakran érintik. E szövegek közül az egyik legfontosabb T. H. White Malory-átvétele, mellyel jelen dolgozat keretei között is foglalkozom, illetve Mark Twain *Egy jenki Arthur király udvarában* című szövegének vizsgálata szintén értelmezésem részét képezi. A két szerző szövegei távolabb helyezkednek a Malory által oly nagyra tartott lovagi értékek, a bajtársiasság, a becsület és a kiválóság keresésének, illetve bizonyításának témáitól, és sokkal nagyobb figyelmet szentelnek az ideológiai meghatározottságnak, illetve annak befolyásoló erejének és az ezzel járó veszélyeknek. A lovagi rátermettség fizikai síkjától szembetűnő elmozdulás jelenik meg az absztrakciók világa felé. Az erőszakra, a hatalomra és az ideológiá(k)ra való reflexió válik hangsúlyossá mindkét szerző szövegének esetében. Továbbá felmerül többek között a neveltetés, a gyermeki nyitottság és fogékonyság témája, valamint a háború és az emberi faj erőteljes kritikája.

I. Vitészség, küzdelem, sérülés

Malory szövegét olvasva egyre szembetűnőbb, hogy a legkedveltebb témái között szerepel a vitézség, a lovagi kiválóság és a küzdelem, valamint a hűség és a Kerek Asztal Lovagjainak szövetsége.⁴ Némileg alárendelt szerepet kapott történeteiben a szerelem, valamint a rendíthetetlen hit abban, hogy Isten áldását hordozza a lovagság intézménye.⁵ Ebből is látszik, hogy az érzelmek és a vallásos hit a háttérben meghúzódó vonásokként jelentek meg: Malory inkább funkciókként tekintett rájuk, amelyek díszítő elemként, kiegészítésként szolgáltak a lovagok kalandjait és embert próbáló harcait megörökítő számára sokkal fontosabb és meglehetősen bővebb narratíváján.⁶ Ahogy Jill Mann is megjegyzi, Malorynál a lovagok legjellemzőbb tevékenységi területe a fizikai szférán belülre esett, a lovagi küzdelem keretei közé.⁷ Mann gondolatait követve két kulcsfogalmat érdemes figyelembe venni, ha a lovagi küzdelmet vesszük vizsgáló-

---

⁴ Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe* (New York: Oxford University Press, 1999), 289.

⁵ Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, 289.

⁶ Elisabeth Brewer, *T. H. White's The Once and Future King* (Cambridge: D. S. Brewer, 1993), 215.

⁷ Jill Mann, „Knightly Combat in *Le Morte D'Arthur*”, in Boris Ford, szerk., *Medieval Literature: Chaucer and the Alliterative Tradition* (Harmondsworth: Penguin, 1984), 331. Mann szerint ehhez egy kritikai szóhasználat kidolgozása szükséges, illetve egy olyan olvasási módé, amely jobb alapot teremtené Malory szövegének struktúrájának vizsgálatához.

dásunk alapjául: ez az „aventure”, amelyet ő inkább a szó középangol jelentéséhez, az esély, a véletlen jelentéséhez közelített, valamint a test, melyen egyszerre érti a lovagság, illetve a lovagok testét. A kaland a lovagok esetében a minél nagyobb hírnév megszerzéséhez kapcsolódik, míg a lovagi test felületként szolgált kiválóságuk bizonyításához.⁸

A *Le Morte D'Arthur* könyveiben az olvasó nyomon követheti, ahogy a lovagok küldetésekre indulnak, és különféle kalandokba keverednek, melyek mindegyike kiváló alkalomnak bizonyul arra, hogy a lovag bizonyíthassa kiválóságát, becsületét, és hírnevet szerezzen. Ezek a kalandok gyakran a bajba jutott hölgyekhez kötődnek, akik többnyire alibit szolgáltatnak arra, hogy Malory egy újabb (al)narratívába kezdjen. Elizabeth Edwards e nőalakokat a kaland centrifugális erejével hozza kapcsolatba, amely elvonja őket (és a lovagokat egyaránt) az udvar központi helyzetétől.⁹ A hölgyek a lovagok keresésére indulnak, vagy véletlenül keresztezik egymás útjait: éppen egy támadó elől menekülnek, és segítségért folyamodnak, esetleg éppen azért indultak útnak, hogy egy bizonyos lovagot felkérjenek egy küldetésre. És mivel ezek a küldetések a hölgyek kéréséhez kötődnek, a lovagok etikai szabályainak értelmében e kiválóságra törekvő férfiaknak nem szabad őket visszautasítaniuk.¹⁰ Következésképpen a hölgyek tulajdonképpen a történet folytatódásának eszközéül szolgálnak, és így fontos részét képezik a hősi identitás formálásának és megerősítésének e lovagi miliőben.¹¹ A test-test elleni küzdelmekben a lovagok mind nagyobb nevet szereznek, és ez a kiválóságban és az egyre elterjedtebb hírnév kifejeződésében jelenik meg.¹² A hőstettek és az emlékezetes kalandok, illetve az ezekről szőtt történetek, melyek az udvarban találnak közönségre, és nyernek általuk megerősítést, egyre szorosabban fűződnek a lovag nevéhez,

---

⁸ Mann értelmezésében a lovagi test egy médium, amelyen keresztül a lovag kiválósága megmutatkozik, egyúttal egy olyan felület, amelyen annak érvényességét teheti próbára. Mann, „Knightly Combat in *Le Morte D'Arthur*”, 338.

⁹ Elizabeth Edwards, „The Place of Women in the *Morte Darthur*”, in Elizabeth Archibald és A. S. G. Edwards, szerk., *A Companion to Malory* (Cambridge: D. S. Brewer, 1997), 38-39.

¹⁰ Vö. A pünkösdkor tett fogadalom. In Sir Thomas Malory, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, ford. Tellér Gyula, Budapest: Magyar Helikon, 1970. 61. Sir Thomas Malory, *Le Morte D'Arthur*, 1. kötet (Harmondsworth: Penguin, 1977), 115-116.

¹¹ Vö. Andrew Lynch, *Malory's Book of Arms: The Narrative Combat in Le Morte Darthur* (Cambridge: D. S. Brewer, 1997), 1-15.

¹² Kaeuper, *Chivalry and Violence*, 290.

így válva vitézségének és elismertségének jelölőjévé.¹³ Az így kialakult hírnév a lovag állandó kísérőjévé válik, egészen addig, amíg a neve ismert és elismert marad.¹⁴ Andrew Lynch az identitást a lovag nevéhez kötődő, a kiválóságát jelölő felhalmozott hőstettekkel hozza kapcsolatba, illetve a csatamezőn mutatott vitézségével. Sir Launcelot példája nyilvánvaló ebben a tekintetben, hiszen a számtalan véghezvitt hőstettet — még azokat is, amelyeket álruhában, vagy a megkülönböztető jegyeinek hiányában, ismeretlenül hajtott végre¹⁵ — végül mind neki tulajdonítják, amikor visszatér az udvarba és számot ad ezekről.

Minden alkalommal, amikor a lovagok egy veszélyes küldetésre indulnak, a véletlenre bízzák magukat: a kaland, ahogy Jill Mann tanulmányában olvashatjuk, a lovag irányításán kívülre esik, inkább olyasvalami, ami elébe jön. Mindemellett, a kaland során a lovagi küzdelem egy szerkezetet hoz létre, amelyen belül a véletlen szabadon megjelenhet, és hatást gyakorolhat a történet szereplőire.¹⁶ A lovagok találkozásait, összecsapásait egyúttal az önfelismerés folyamatának részeként is értelmezi. Ezek az események minden alkalommal alapul szolgálnak a lovagi szubjektumok, valamint az interperszonális kapcsolataik kialakítására, megerősítésére és folyamatos formálására.¹⁷ Mann perdöntő küzdelem példáját is megemlíti, amelyben a lovagok kockára teszik a testi épségüket azért, hogy bizonyítsák a kiválóságukat és a saját igazukat az ellenfél testén. Ezért válik ugyanolyan fontosságúvá ezekben a küzdelmekben az ellenfél és a

---

¹³ Lynch, *Malory's Book of Arms*, 4.

¹⁴ Lynch, *Malory's Book of Arms*, 5.

¹⁵ Launcelot rendszerint jellegzetes színekben és címerekben harcol (melyeket Malory mindig részletesen leír), megkülönböztető jegyei között találhatjuk a szokását, hogy sosem viseli egy hölgy zálogát sem. Ugyanakkor az átöltözések lehetővé teszik számára, hogy olyan narratív tereket járjon be, amelyek kiválóságánál fogva már nem tehetne meg, „Aztán meggondolta, hogy úgylis álruhásan megy a tornára, s mivel annakelőtte soha senki hölgy zálogát nem viselte, most viselni fogja a lányét, hogy a véreből való lovagok annál kevésbé ismerhessék fel.” Malory, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, 340.

¹⁶ Mann, „Knightly Combat in Le Morte D'Arthur”, 333, 334.

¹⁷ Mann fontosnak tartja, hogy kiemelje, ezeket az eseményeket nem szabad a lovagi szubjektum létrehozójaként tekinteni, sokkal inkább olyan jelenetekként, amelyben a lovag felismeri magát.¹⁷ „[T]he knight realizes himself and his destiny, the nature and the events that chance has willed to him, in the long succession of physical engagements with his fellows. (...) The combat, then, is a way of engaging with 'aventure', and this engagement is accomplished through the body. The knight 'puts his body in 'aventure', or he „jeopardises” it, or he offers to prove his truth against an accuser 'my body to his body'.” Mann, „Knightly Combat in Le Morte D'Arthur”, 334-335.

lovag teste egyaránt.¹⁸ Ugyanakkor Jill Mann azt is hangsúlyozza, hogy a lovagi küzdelem egy paradoxont idéz meg: a test teljességének megbontásával, a lovagi én teljessége tárul fel.¹⁹

A lovagi küzdelem és tornák során adott, illetve kapott harci sebek és sérülések fontos szerepet játszanak a lovagi kiválóság kialakításában és bizonyításában, ezáltal a lovagok identitásának formálásához vezet. Kenneth Hodges tanulmányában ír a küzdelemben elszenvedett, illetve a másik testére mért sérülésekről, melyek jelentőségteljes találkozóvá alakítanak egy-egy konfliktust.²⁰ A harc látható nyomai további jelentéssel látják el a küzdelem győztes oldalát: a sebek megmutatják a lovag elhivatottságát az elvállalt küldetések mellett, illetve a fáradhatatlanságát a kivételesen nehéz megpróbáltatások során.²¹ Ezért a harci sérülések, az udvarban elmesélésre kerülő hőstettek mellett, hozzájárulnak a hírnév megszerzéséhez és a rátermettség bizonyításához.²² Hodges szerint a sebek hozzájárulnak a maskulin identitás és közösségek formálásához is: a maskulinitás ideálja abban a képességben mutatkozik meg, amelyet a középkori lovagi szövegek is gyakran kiemelt és ünnevelt képességnek tartottak: a rátermett férfi eltűri a rendszeres sérülést.²³ Ennek megfelelően a lovagi kiválóság abban is bizonyosságot nyert, ha a harcos hajlandó volt folytatni a küzdelmet az elszenvedett sérülések ellenére is.²⁴ Kathleen Coyne Kelly tanulmányában szintén foglalkozik a lovagi test sérülésével, ám értelmezése feminista megközelítésen alapul. Meglátása szerint a lovag sérült teste feminizálttá válik, hiszen testét átjárja, beléhatol az ellenfél kardja. Azonban Hodges szerint ebben a kérdésben érdekesebb a küzdelem kimenetelét fi-

---

¹⁸ Mann, „Knightly Combat in Le Morte D’Arthur”, 335-336.

¹⁹ „The destruction of their bodily wholeness paradoxically reveals – and in that sense brings into being – the wholeness of their selves (...), the wholeness of fellowship between them, and the integration with the external world that comes from acceptance of the independence and inexplicability of its operations.” Mann, „Knightly Combat in Le Morte D’Arthur”, 338.

²⁰ Kenneth Hodges, „Wounded Masculinity: Injury and Gender in Sir Thomas Malory’s Le Morte Darthur”, in *Studies in Philology* 106. 1 (2009): 14.

²¹ „The injuries sustained give weight and worth to the abstract issues being fought about: they visually announce that the issue was so important that it deserved this much suffering, memorializing the conflict in the lasting scars they leave behind” Hodges, „Wounded Masculinity”, 16.

²² Hodges, „Wounded Masculinity”, 16, 19. Hodges gondolatai egybevetethetők Lynch elgondolásával a lovagi identitásról. Ennek értelmében a kiválóság, illetve a felhalmozott hírnév, mely az adott lovag nevéhez kötődik, a viselkedésből (fájdalomtűrés, fáradhatatlanság) is ered. Vö. Lynch, *Malory’s Book of Arms*, 10.

²³ Hodges, „Wounded Masculinity”, 16.

²⁴ Hodges, „Wounded Masculinity”, 18.

gyelembre venni, valamint azt, hogy a legyőzetés együtt jár-e státuszvesztéssel, és ennek megfelelően a maszkulin vonások gyengülésével.²⁵ Hodges mindemellett arra is kitér tanulmányában, hogy a lovagi küzdelem és az elszenvedett sebek a nevelési folyamat részeként is tekinthetők, amely során a fiatal lovagokat (f)elismerik.²⁶ Minden egyes alkalommal, amikor esetükben párharcra kerül sor, a sérülések a fiatal lovagok okulására, tapasztalására válnak, illetve hozzájárulnak ahhoz, hogy a lovag tapasztalt, felnőtt harcosná érjen, és a közösség teljes értékű tagjává váljon.²⁷ A sebesülések gyógyítása ugyanakkor elősegíti a társadalmi kapcsolatok és a fegyvertársi kötelékek kialakulását.²⁸ Érdeemes felidézni Sir Urry gyógyításának jól ismert jelenetét, melyben a sérült lovag gyógyításának közös szándéka egyrészt közelebb hozza egymáshoz a Kerek Asztal lovagjait, másrészt Sir Urryt Sir Launcelot közeli fegyvertársává is avatja: még a végső csatában is Sir Launcelot oldalán száll harcba Arthur király és Gawain ellenében. Hodges azt is megemlíti, hogy a sebek nem csupán a közösség jelölői, hanem annak létrehozásában is közben járnak. A sérült lovagok meggyógyításának szüksége együtt jár a vendégszeretettel és a szolgálattal, és így válik a gyógyítás a politikai és társadalmi kötelékek alapjává.²⁹

II. Háború a Le Morte D'Arthurban

Malory szövegében az egyéni harcok, a baráti küzdelmek, társaságok és szövetségek lovagi tornái mind lehetőséget nyújtanak arra, hogy a résztvevők bizonyítsák rátermettségüket, erőnyeiket, és nem utolsó sorban kipróbálják magukat a harcban. Malory a több különféle harcmodort hasonlóan kezeli: minden esetben a kiválóság bizonyítása

---

²⁵ „Loss of status may feminize a knight but often not. Injury may prove a man vulnerable, it may keep him from fighting for a while, but it need not make him less of a man, and if he overcomes his wounds, he can be greater.” Hodges, „Wounded Masculinity”, 18-19. Vö. Kathleen Coyne Kelly, „Malory's Body Chivalric”, *Arthuriana* 6. 4 (1996): 60.

²⁶ Hodges, „Wounded Masculinity”, 20.

²⁷ Hodges, „Wounded Masculinity”, 19.

²⁸ Hodges, „Wounded Masculinity”, 23-24. Érdeemes Mann gondolatait is figyelembe venni a vér fontosságának kapcsán: kétféle módon felelős a teljességért: egyrészt azok között segíti létrehozni a közösség teljességét, akik ugyanabból a vérből származnak, másrészt az egészség helyreállításával, a gyógyerejének köszönhetően a lovagi test teljességét. Mann, „Knightly Combat in Le Morte D'Arthur”, 338-339.

²⁹ Hodges, „Wounded Masculinity”, 23.

és a minél nagyobb hírnév szerzése kerül a középpontba.³⁰ Az egyetlen szembetűnő különbség, amit Maurice Keen szintén megemlít a párharcban, lovagi tornán, illetve a háborúban elért eredmények elismerésének kapcsán: a középkori lovagok nagyobb megbecsülést vívtak ki, ha ez utóbbiban bizonyították rátermettségüket.³¹ Ugyanakkor a háborúval kapcsolatban Malorynek vegyes érzései voltak: egyrészt olyan helynek tekintette, ahol a lovagok bizonyíthatták vitészségüket, kiválóságukat, és hírnevet szerezhettek, ugyanakkor olyan térnek, ahol nem csak megsérülhettek, hanem a tömeges öldöklés áldozatául eshettek.³² Kevin Whetter szerint Malory figyelemmel követi valamennyi harcmódor és a háború következményeit, mivel azok legalább olyan fontosak, mint a hírnév szerzése: a másik oldalon az elvesztett társak feletti kesergés, gyász, az okozott és elszenvedett sérülés állnak.³³ A következmények tehát lehetnek előnyösek és ártalmasak: habár az egyéni küzdelem és a háború alapot nyújt ahhoz, hogy egy lovag megalapozza a hírnevét, és megmutassa rátermettségét, annak a módját is jelentette, ahogyan a harcos a sérüléssel és a halállal találkozott.³⁴

Hasonló nézetet és megkülönböztetést találhatunk C. David Benson tanulmányában. D. S. Brewerre hivatkozva megemlíti a becsület fontosságát a *Le Morte D'Arthurban*, mely a legerősebb motiváló erő a Malory által megalkotott lovagi társadalomban.³⁵ Azonban ez az erő egy tragikus paradoxont is megnyit, hiszen ugyanez a becsület, amelynek köszönhetően létrejött egy jól működő, etikus társadalom, és amelyen a Kerek Asztal szövetsége is alapul, válik az összeomlás okozójává.³⁶ Az utolsó könyvben a megosztott társaság feleinek küzdelmét láthatjuk. A lovagok Arthur király,

---

³⁰ Kevin S. Whetter, „Warfare and Combat in *Le Morte Darthur*”, in Corinne Saunders, Françoise Le Saux, Neil Thomas, szerk. *Writing War. Medieval Literary Responses to Warfare* (Cambridge: D. S. Brewer, 2004), 178.

³¹ „The best men of all will be those who have advanced from one honour to the next: who in their childhood have loved to hear stories of deeds of arms, who as soon as they have reached sufficient age have armed themselves for jousts, and at the first chance have entered on »the great business of war« (...).” Keen Geoffrey de Charny-ra utal, akinek a vezérlő elve szerint aki többet ér el, az a rátermettebb. Maurice Keen, *Chivalry* (New Haven-London: Yale University Press, 1987), 12-13

³² Whetter, „Warfare and Combat in *Le Morte Darthur*”, 178.

³³ Whetter, „Warfare and Combat in *Le Morte Darthur*”, 170.

³⁴ Whetter, „Warfare and Combat in *Le Morte Darthur*”, 171.

³⁵ C. David Benson, „The Ending of the *Morte Darthur*,” in Elizabeth Archibald és A. S. G. Edwards, szerk., *A Companion to Malory* (Cambridge: D. S. Brewer, 1997), 225.

³⁶ „The most satisfactory explanation for the fall, however is the honour or, to use Malory's word, »worship« that Brewer identified as fundamental to Arthurian society.” Benson, „The Ending of the *Morte Darthur*”, 226, 231.

illetve Sir Launcelot pártjára állva vonódnak bele csaták sorozatába egy olyan szövetség romjai felett, amelynek a korábban a tagjai voltak. A nemrég még szoros kapcsolatot ápoló barátok, rokonok és fegyvertársak egyszerre ádáz ellenfelekké válnak, és többé nem küzdenek egymással jeleiket rejtve, álruhában, hanem annak teljes tudatában, hogy kivel néznek szembe, kire szegeznek kopját, és kivel „roppannak egybe”. Nincsenek többé formális kihívások, és nem bújhatnak többé a névtelenség mögé.³⁷ A bukás legelfogadhatóbb magyarázata (Launcelot és Guinevere házasságtörő viszonya mellett, amelyet Malory az egyik legfőbb okként tartott számon), hogy a szereplők tetteit a becsület diktálta, a lovagoknak eszerint kellett cselekedniük, még akkor is, ha tetteik következménye a szeretett társaik elpusztítása lesz.³⁸ Benson hangsúlyozza a felelősségvállalás fontosságát is: nagyon megindító példa erre amikor Gawain, felismerve halálos sérülését, ráébred az általa elkövetett hibákra és az így okozott károokra.³⁹

Nagybátyám, Arthur király — sóhajtott Gawaine —, ímé, eljött halálom napja, s mindez saját megátalkodottságom és gőgöm miatt, mert a régi sebemre kaptam vágást, arra, melyet Launcelot ejtett rajtam, s amely miatt érzem, immár meg kell halnom; ha most Launcelot melletted állt volna, mint hajdanán, ez az átkozott háborúság sohasem tört volna ki, s mindennek én vagyok az oka; mert Sir Launcelot s az ő véréből való lovagok valamennyi gonosz ellenségedet elnyomták és megfélemlítették, most pedig nélkülözned kell Launcelotot.⁴⁰

---

³⁷ Benson, „The Ending of the Morte Darthur”, 230.

³⁸ Benson, „The Ending of the Morte Darthur”, 231-234. Benson a felelősség fontosságát is kiemeli: „[a]s they face death, Malory’s principal characters take responsibility for their actions, repent their sins, and forgive their enemies.” “Honour is transformed into a deeper sense of responsibility.” Benson, „The Ending of the Morte Darthur”, 234.

³⁹ „Gawain’s (...) willingness to take full responsibility is an advance beyond honour. Honour demands that someone must be attacked to protect or avenge another, whereas Gawain takes all on himself.” Benson, „The Ending of the Morte Darthur”, 234.

⁴⁰ Malory, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, 408. „»Mine uncle King Arthur,« said Sir Gawain, »wit you well my death day is come, and all is through mine own hastiness and wilfulness; I am smitten upon the old wound the which Sir Launcelot gave me, on the which I feel well I must die; and had Sir Launcelot been with you as he was, this unhappy war had never begun; and of all this am I causer, for Sir Launcelot and his blood, through their prowess, held all your cankered enemies in subjection and danger.«” Sir Thomas Malory, *Le Morte D’Arthur*, 2. kötet (Harmondsworth: Penguin, 1977), 508.

A történet a vége felé közeledve egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a Kerek Asztal szövetségének pusztulásában pontosan a becsület jár közben, mely létrehozta. A történet így az erény tragédiájaként ér véget.⁴¹

III. White háborúja

Elisabeth Brewer szerint az egyik pont, ahol T. H. White *Üdv néked, Arthur, nagy király*⁴² című szövege többé nem ért egyet, sőt, hangsúlyos távolságot tart Malory művétől, a küzdelem hangsúlya. White meglátása szerint a lovagi küzdelem túlságosan is teret engedett a erő és a hatalom érvényének az igazságossággal szemben, vagyis az erőszak használatának egy meghatározatlan, nem feltétlenül etikus indokkal. A párharcolat és a lovagi tornákat mindössze alkalmaknak tekintette arra, hogy a lovagok bizonyítsák rátermettségüket, megőrizték a becsületüket és dicsőséget szerezzenek a szövetségük számára. Ahogy Brewer is megemlíti, White képtelen volt elfogadni Malory a Kerek Asztal szövetségével kapcsolatos nézeteit és az általa képviselt lovagi értékrendet.⁴³ Ugyan White élete végéig nagy rajongója volt Malorynek, és saját szövegét mindössze egy független, ám tökéletlen újragondolásnak tartotta, mégis reménykedett benne, hogy általa az ifjúság újra felfedezi e kivételes középkori szerzőt. Vele ellentétben buzgón kereste az erőszak és a háború ellenszerét, és az elsődleges célja egy olyan történet bemutatása volt, amely az ő nézeteit tolmácsolta a Malory által előnyben részesített témákról.⁴⁴ Ez lehetett az oka, amiért kihagyta, illetve lerövidítette a harcjeleket, a kalandok és az összeütközések nagy részét, és amiért sokkal nagyobb figyelmet fordított a kapcsolatok, valamint a karakterek részletgazdagabb ábrázolására. White elsődleges célja Arthur személyének és a háborúhoz való hozzáállásának megfejtése volt, illetve annak a módnak a kifürkészése, amelynek köszönhetően eltéríthető a

---

⁴¹ Benson, „The Ending of the Morte Darthur”, 231.

⁴² T. H. White, *Üdv néked, Arthur, nagy király* (Budapest: Gondolat, 1973).

⁴³ Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 216-219.

⁴⁴ Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 151.

csatamező és a lovagi küzdelem előnyben részesítésétől a békésebb, mégis becsületes megoldások felé.⁴⁵

Az *Üdv néked, Arthur, nagy király* fő témái között szerepel az agresszió megfelelő irányba terelése és ellenőrzés alatt tartása; az erőszak legitimizált használata, illetve annak bomlasztó hatása; valamint Arthur király és kiemelkedő lovagjainak gyermekkorra és neveltetése. E témák mindegyike White azon törekvésére vezethető vissza, hogy már a kezdettől fogva a háború ellenszerét próbálta megtalálni. Merlyn alakját használta fel arra, hogy meggyőzze és eltérítse a fiatal uralkodót a hatalom és az erőszak értékelésétől. Az öreg mágus nagy erőfeszítést tett azért, hogy a fiú a későbbiekben minél inkább törekedjen a béke megtartására, illetve az igazság keresésére az erővel szemben.

Az *Üdv néked, Arthur, nagy király* befejezése a háború elleni néma tiltakozásként is értelmezhető: White még arra sem hagy esélyt, illetve teret, hogy elkezdődjön. Mivel a négy könyv együttesét nem tekintette elegendőnek nézetei kifejtésére, egy újabb kötetet szentel a háború témájának. A *Merlin* könyvében Arthur újra a borzvárban találja magát, ahol Merlynnel és az állatokkal a háborút vitatja meg naturalista nézőpontból.⁴⁶ Különböző ideológiákat vesznek sorra, ám a sodró erejű beszélgetésben és Merlyn érvelésrohama mellett Arthurnak alig marad lehetősége, hogy kifejezze saját véleményét. Újra a tanuló szerepébe kerül, elgondolások és megoldási lehetőségek tömkelegével szembesül: Merlyn egyszerre várja tőle, hogy tanuljon, megértse a fennálló helyzetet, és találja meg a legjobb megoldást, hogy véget vessen a háborúnak egyszer és mindenkorra. Újra elküldi állati alakot öltve, hogy a hangyák és a vadludak között éljen, megismételve *A kőbe foglalt kard*ban Wartként átélt kalandokat, ám ezúttal nem a gyermeki nyitottság és fogékonyság birtokában, hanem megőrizve felnőtt tudatát, valamint a hosszú évek uralkodói tapasztalatát.⁴⁷ Merlyn praktikáinak köszönhetően Arthur szel-

---

⁴⁵ Ahogy azt Whetter tanulmányában olvashatjuk, Malory nagyon is tudatában volt a háború következményeinek és annak, hogy milyen ára van a győzelemnek. Maga is végzetesnek és szörnyűnek tartotta. Whetter, „Warfare and Combat in Le Morte Darthur”, 179.

⁴⁶ Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 151.

⁴⁷ White csaknem teljes egészében áttemel két kalandot *A kőbe foglalt kard* eseményei közül. A Merlyn könyvében az epizódokat megelőző, illetve követő szakaszok azonban a háború és az ember sokkal vehemensebb kritikáját tolmácsolják.

leme felfrissül, így jobb lehetősége nyílik az állati életformák megértésére és a különféle politikai nézőpontokhoz fűződő kapcsolatukat.⁴⁸

Míg az *Üdv néked, Arthur, nagy királyban* a hatalom birtoklásához való megfelelő hozzáállás kialakításának, illetve etikus érvényesítésének tétjére helyeződött nagyobb hangsúly, a *Merlin könyvében* a háború és az emberi faj erőteljes kritikája kerül a középpontba. Merlyn szembesíti Arthurt a totalitárius társadalmak, a kommunizmus, a fasizmus és a nacionalizmus ideológiáival, illetve feltárja előtte a pacifista látásmód adta lehetőségeket. A hangyák között a király újra átéli, milyen egy kollektíva részeként működni, ahol nem rendelkezik saját tulajdonnal (még a saját gyomra felett sem), ellenben tárgyként birtokolják és használják. A közösség tagjai nem beszélnek semmi érdekesről, csak szeretett vezérükről, nem kérdeznek rá az életet és tapasztalást érintő elvont fogalmakra; alapvetően a kész / nem kész kifejezésekre korlátozódó nyelv sem alkalmas még csak megközelítőleg sem bármi ilyesmire. A kollektíva felett korlátlan hatalmat gyakorló vezetőség képviselői háborús propagandával és jelszavakkal ültetik el a kívánt látásmódot a csoport tagjaiban. Egy ehhez hasonló behatárolt, élettelen, ám a végletekig szorgalmas közösség példájában a kommunizmusban élő társadalom képe rajzolódik ki, mellyel szemben Arthurban egy az egész emberiséget érintő kritika fogalmazódik meg. Egy csapat szörnyűséges lényként látja őket az életörömről és az egyéni jogok jóváhagyására való legkisebb törekvés nélkül.⁴⁹

Úgy érezte, sohasem volt még ilyen iszonyatos lények között, esetleg csak akkor, amikor még az emberek között élt. Kezdett elege lenni az egészből, és már undorodott mindentől. A fejében egyre ismétlődő hangok, amelyeket nem tudott szüneteltetni: a magány hiánya; az, hogy egyesek a gyomrából táplálkoztak, míg mások teleénekelték az agyát; a rettenetes üresség, ami az érzései helyén keletkezett. (...) A legszörnyűbb az volt bennük, hogy olyanok voltak, mint az emberek... Nem voltak emberek, de olyanok voltak. Rossz másolatok.⁵⁰

---

⁴⁸ Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 152.

⁴⁹ „The ants manifest all the worst features of the totalitarian regime in their utter denial of the rights of the individual.” Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 159.

⁵⁰ T. H. White, *Merlin könyve* (Szeged: Szukits Könyvkiadó, 1997), 79., 81. „He thought he had never been among such horrible creatures, unless it were at the time when he had lived among men, and he was beginning to sicken with disgust, The repetitive voices in his head, which he could not shut off: the absence of all privacy, under which others ate from his stomach while others again sang in his brain: the

A hangyák között tapasztaltak értékelése során a Merlyn szavain keresztül közvetített elrettentő vízióban világossá válik: a háború eltörlésének lehetősége — ebben a tekintetben — egyedül egy totális, minden nemzetre kiterjedő kommunizmusban lenne lehetséges.

A vadludak között azonban a magántulajdon számít, a nemzetek határai feloldódnak és nem kell számolnia Arthurnak semmilyen ideológiai nyomással. Végre békét lel, és átélheti azt a szabadságot, amely soha nem adatott meg neki – végre saját élete lehet.⁵¹ A legtöbbet itt tanul egy olyan társadalomról, ahol a háborúnak nincs létjogosultsága, hiszen mind a közösségi tulajdon, mind a nacionalizmus hiányzik, amelyet Merlyn később a háború elsődleges okaiként azonosít. Mindemellett a „politikájuk — igaz, ezzel nem sokat foglalkoztak — patriarchális és individualista volt, a szabad választáson alapult. És természetesen sosem háborúztak.”⁵² Amikor Merlyn visszarántja a fiktív valóságába, hogy újra a háború megakadályozásával foglalkozzon, Arthur ideiglenesen kiábrándul szerepköréből. Az elkövetkező jelenetek és pergő párbeszédok az odúban a király nézetei elleni offenzívaként értelmezhetők. Az állatok és az öreg tutor gondolatról gondolatra vezetik a királyt, és próbálják meggyőzni a politika és az ideológia veszélyes, embereket befolyásoló és uraló hatásai felől. Merlyn ezután továbbra is az egyéniség, az individualizmus és az anarchia mellett érvel, és a nacionalizmus, a háború okának, az emberiség nagy átkának ellenszerét a nemzetek eltörlésében látja.⁵³ Mindazonáltal úgy tűnik, Merlyn képtelen kifejezni az érveit anélkül, hogy újra és újra visszatérjen a háború nyelvezetéhez: Brewer szerint a fogalom talán már olyannyira

---

dreary blank which replaced feeling”; „The most dreadful thing about them was that they were like human beings – not human, but like humans, a bad copy.” T. H. White, *The Book of Merlyn* (New York: Berkeley Publishing House, 2013), 83, 86.

⁵¹ White, *Merlin könyve*, 97-119, 130. T. H. White, *The Book of Merlyn*, 107-132.

⁵² White, *Merlin könyve*, 102. „Their politics, so far as they had any, were patriarchal or individualistic, founded on free choice. And of course they never went to war.” White, *The Book of Merlyn*, 114.

⁵³ “[I]t is communal property rather than the ownership of private property that leads to war. Nationalism is the curse of man, and for this Merlyn has a simple, easy solution to propose. All you have to do is to abolish nations (...) »converting mankind into a federation of individuals«.” Brewer, *T. H. White’s Once and Future King*, 155. White, *Merlin könyve*, 122-124. White, *The Book of Merlyn*, 138-139.

mélyen, kiirthatatlanul beágyazódott az emberi tudatba, hogy önkéntelenül metaforákként is fel-felbukkannak White háborúellenes retorikájában.⁵⁴

White a háborút a természetben ismeretlen fogalomként határozza meg,⁵⁵ és univerzális emberi állapotként írja le. Ahogy Brewer is megemlíti, az ember és állat különbözősége a saját fajtája ellen való hadviselés szokásában ragadható meg leginkább, amely szinte semelyik másik élőlényre nem jellemző.⁵⁶ Végül White a hatalom és az erőszak agresszív használataként azonosítja, visszatérve ahhoz az érvelérendszerhez, amelyhez az *Üdv néked, Arthur, nagy király* egészében tartotta magát.⁵⁷ Merlyn azt javasolja Arthurnak, hogy:

Inkább az igazságban higgy, mint a hatalomban, és hogy olyan mentális erőfeszítésekkel keresd a válaszokat, amilyennel mi is tesszük ezt (...) Mert a háború nem más, mint a hatalom megnyilvánulása. (...) Ám az ember számára, és most ne a helyes és a helytelen absztrakt definícióját vegyük, hanem a természet konkrét definícióját, hogy egy fajnak önnön specialitására kell specializálnia, az ember számára a bizottság véleménye szerint az erő sohasem hozhat megfelelő megoldást.⁵⁸

A Malorynél megismert és tőle átvett lovagvilág jóval kevésbé jelenik meg a *Merlin könyvében*, mint az *Üdv néked, Arthur, nagy királyban*. A jelenetek helyszínéül a borzvár szűk keretei szolgálnak, erőteljes fókuszba állítva az állatok bizottságának véleményét, és a falak között elhangzó érveket. A háború és a küzdelem sokkal inkább a nyelvezetben és a szereplők érveinek egymásnak feszülésében, vagy mindent elsöprő áradatában érhető tetten. Maga a harc ígérete, lehetősége a történet elején, a csata elő-

---

⁵⁴ „He has »waged his little war«, he has investigated the causes of »the battle we are waging«, he has engaged in a »crusade.«” Brewer, *T. H. White's Once and Future King*, 155.

⁵⁵ “The gross immorality of warfare is, as I mentioned before, an oddity in nature.” White, *The Book of Merlyn*, 135.

⁵⁶ Brewer, *T. H. White's Once and Future King*, 157.

⁵⁷ „Mi a háború? A háborút szerintem így lehet meghatározni: a hatalom agresszív használata egyazon faj két csoportja között.” White, *Merlin könyve*, 120. „What is war? War, I take it, may be defined as an aggressive use of might between collections of the same species.” White, *The Book of Merlyn*, 134.

⁵⁸ White, *Merlin könyve*, 142-143. „[T]o believe in justice rather than power: and to investigate with mental integrity, (...) for war is force unbridled (...). But for man, and not on an abstract definition of right and wrong, but on nature's concrete definition that a species must specialise in its own speciality, the committee suggests that might was never right.” White, *The Book of Merlyn*, 161-162. White az erő és igazság problémájára utal, amely az *Üdv néked, Arthur, nagy király* egyik fő témája.

estéjének jelenetében marad felfüggesztve a katonái mellől elragadott király sátorponyvájának jótékony takarásában. White története teljes mértékben eltávolodik a lovagok fizikai szférájától, és a lehető legkisebb teret hagyja meg bárminemű küzdelemnek. Hadfield szerint ez a szerzői magatartás tükrözi leginkább a második világháborúban való katonai részvételtől távol maradó White sajátos módon értelmezett és deklarált háborúját.⁵⁹

IV. Egy Jenki tapasztalatai

Mark Twain *Egy Jenki Arthur király udvarában* című szövege időutazó cselekményen alapul, és két teljesen eltérő történelmi korszakot mér össze. A történet Hank Morgan erőfeszítéseit foglalja össze, melyekkel átalakítja az Artúr király korabeli Angliát, hogy közelebb hozza a XIX. századi jelenéhez. Hank alakja kultúrájának legerősebb társadalmi erőit reprezentálja, amelyben az ipar és a technológia éppúgy helyet kap, mint a vállalkozói kapitalizmus.⁶⁰ A férfi ismereteit és képességeit, lelkesedését és elhivatottságát abba fekteti, hogy az általa megismert középkori társadalmat a sötétségből és nemtudásból a fejlődés és technológia napsütötte mezejére vezesse. A történet elején, úgy tűnik, Hank nem mutat semmiféle együttérzést vagy hajlandóságot arra nézve, hogy e társadalom részévé váljon, de ahogy lépésről lépésre megismeri a népet és a kultúrájukat, félreteszi az előítéleteit, és egyre több időt töltve el közöttük, mind jobban megkedveli őket, különösen a királyt, illetve néhány hozzá közelebb álló szereplőt. Azonban a kötet vége felé közeledve e pozitív hozzáállásnak és az egyre növekvő elfogultságnak hirtelen vége szakad, hogy átadja a helyét a háború, a hadviselés kíméletlenségének.

Miután Hank visszatér Franciaországból, és meghallgatja Clarence beszámolóját az Egyház hatalomra jutásáról, csapatával együtt visszahúzódik a Merlintől korábban elhódított, idő közben erőddé átalakított barlangba. Itt felkészülhetnek arra, hogy szembenézenek az Egyház jelentette arctalan és fenyegető hatalommal, mely — Hank sze-

---

⁵⁹ Andrew Hadfield, „T. H. White, Pacifism and Violence: The Once and Future Nation”, in *Connotations* 6.2 (1996/97): 209.

⁶⁰ Sam Halliday, „History, Civilization and A Connecticut Yankee in King Arthur’s Court”, in Peter Messen, Louis J. Budd, szerk., *A Companion to Mark Twain* (Oxford: Blackwell, 1988), 416.

rint — elsősorban az emberek félelméből és babonájából táplálkozik. Ebből is következik, hogy az Egyház gond nélkül képes manipulálni a népet és alávetni az általa képviselt ideológiának. Hank egy évekkorábban megkezdett kísérletéből kiderül, hogy az egyetlen lehetőség e mindent átható, megállíthatatlan hatalom kikezdésére a nevelésben rejlik. Hank a fiktív 6. században eltöltött ideje alatt iskolákat és akadémiákat hozott létre a tehetséges és kiválasztott gyermekek számára, ám a háború közeledtével csupán azokra számíthatott, akiknél az átnevelés már a kora gyermekkorban megkezdődött. Összesen ötvenketten vannak, „egyik sem fiatalabb tizenégy évesnél, és egyik sem idősebb tizenhétnél.”⁶¹ A hűségesekek alacsony létszáma annak tulajdonítható, hogy

a többiek valamennyien a babona légkörében születtek és abban is nőttek fel. A babona beleivódott a vérükbe és a csontjaikba. Mi azt képzeltük, hogy a nevelés már kiűzte belőlük; ők maguk is azt hitték, de az Egyházi Átok felébresztette őket, mint a mennykőcsapás! Most már világosan látták önmagukat, és én is világosan láttam őket. A fiúkkal más volt a helyzet. Akik már hét-tíz éve jártak a mi iskolánkba, nem ismerték az Egyház terrorját, s ezek közül választottam ki azt az ötvenkettőt.⁶²

Az ideológia hatalmának kiemelése és a józan ítélőképességre való hatásának kritikája White-nál és Twainnél ugyanolyan hangsúllyal jelenik meg. Mindemellett mindkét író nagy fontosságot tulajdonít a neveltetés kérdésének, akárcsak a gyermeki nyitottság és fogékonyság témájának. White arra is vállalkozott, hogy további teret engedjen a szereplők gyermekkorának kibontásához, illetve az akkor szerzett tapasztalataik számára, hogy a különböző karakterek motivációit minél részletesebben vizsgálhassa.⁶³ Twain történetében pedig az átnevelésre kiválasztott gyermekek legalább olyan fogé-

---

⁶¹ Mark Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, ford. Réz Ádám (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 302. Mark Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* (New York: Bantam Books, 1982), 256.

⁶² Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, 302. „[A]ll the others were born in an atmosphere of superstition and reared in it. It is in their blood and bones. We imagined we educated it out of them; they thought so, too; the Interdict woke them up like a thunderclap! It revealed them to themselves, and it revealed them to me, too. With boys it was different. Such as have been under our training from seven to ten years have had no acquaintance with the Church's terrors, and it was among these that I found fifty-two.” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, 256.

⁶³ Brewer, T. H. *White's Once and Future King*, 215

konyak a Hank által képviselt ideológiára, mint az Egyházéra, így intézményeiben Hank a saját céljainak megfelelő szubjektumok kitermelésére vállalkozik.⁶⁴

A visszavonulás Merlin barlangjába nem csupán a világi oldal melletti elköteleződés-ként, hanem fizikai szembehelyezkedésként is értelmezhető az Egyház ellenében, amely éppen arra készül, hogy munkája minden nyomával és befolyásával együtt kiirtsa Hanket Anglia történetéből. Ez a törekvés Hank ellenállását az emberi szabadságért folytatott küzdelemmé avatja. Csupán az marad a kérdés, hogy valóban az emberek szabadságáért küzd, vagy pedig azért a szabadságért, amelyet elképzelt a VI. századi emberek számára.

A Homoksáv Csatájában az erőszak bomlasztó erejének megjelenítését láthatjuk. A modern hadviseléssel és a technika, valamint annak a középkori környezetbe való áthelyezésével Hank és csapata képes véget vetni a lovagság intézményének a lovagság testének megsemmisítésével. Nem csupán arra használják fel a technikai fölényüket, hogy megállítsák a hullámokban érkező, rohamozó lovagokat, és azután ellentámadásba fogjanak: az egész lovagságra kiterjedő irtó hadjáratot is hirdetnek.⁶⁵ Erőfeszítésüket nem hagyja jóvá az Egyház, így ellentámadásuk a hadviselés középkori keretei között az erőszak illegitim használata marad. A fiúkban ugyan felmerül a patriotizusból táplálkozó aggodalom és kétely („[E]z a nép a mi népünk, hús a húsunkból, vér a vérünkől, mi szeretjük ezt a népet... ne kívánd, hogy elpusztítsuk tulajdon nemzetün-

---

⁶⁴ Twain szövegének ehhez kötődő szakaszaiban felismerhető az althusseri ideologikus Államapparátusok gondolata, illetve a munkaerőt alkotó tömeg a meghatározó ideológia alá való újratermelésének elképzélése. Twainnél szembevetően megjelenik az Iskola és az Egyház ideológia-átörökítő és összetartásra nevelő törekvésének párhuzama, noha Hank nézőpontjából ellentétes pólusokon helyezkednek el. Louis Althusser, „Ideológia és ideologikus államapparátusok”, ford. László Kinga, in Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor S. K., Odorics Ferenc, szerk., *Testes könyv I.* (Szeged: ICTUS és JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996), 377, 390-392.

⁶⁵ „A nemzettel nincs többé dolgunk; ezentúl csak a lovagokkal foglalkozunk. Az angol lovagokat meg lehet ölni, de nem lehet legyőzni őket. Tudjuk, mi vár ránk. Amíg ellenfeleink közül egyetlenegy is életben van, feladatunk nem ért véget, a háború nem fejeződött be. Valamennyiüket meg fogjuk ölni. (Kitörő és hosszan tartó taps.)” Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, 312. „»We are done with the nation; henceforth we deal only with the knights. English knights can be killed, but they cannot be conquered. We know what is before us. While one of these men remains alive, our task is not finished, the war is not ended. We will kill them all. « [Loud and long continued applause.]” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, 265.

ket!)”⁶⁶, de Hank elhatározza, hogy meggyőzi őket, hogy az erőfeszítésük, és mindaz, amin keresztül mennek az emberi szabadságért és egyenlőségért történik.⁶⁷

Hank elsődleges célja, hogy megőrizze szuverenitását, és hogy ne engedje ki a kezéből a technikai fölényt. Tisztában van a tetteivel, mégis érzelemmentesen áll a halott lovagok testének alaktalan masszája előtt. Síri csönd veszi körül, ahogy továbbra is őt áll csapatával a halálcsapdába sétáló lovagok előtt. Ez a jelenet a modern hadviselést nem csupán a középkori környezetbe, hanem egymással éles ellentétbe is helyezi. Nyilvánvaló, hogy ez a harcmodor nem jár a Malorynél oly nagyra értékelt becsülettel, nem ismerzik meg benne a harcos kiválósága és rátermettsége sem. Hank és csapata között nincs igazi szövetség, csupán a túlélés közös célja fogja össze őket ideiglenesen. A modern hadviselést hideg, embertelen tömegpusztításként ábrázolja Twain, ahol a lovagok nem tudnak szembenézni az ellenfeleikkel, nem tudják megszólítani, kihívni őket, ugyanakkor a vitézség vagy a harci képességek bizonyításáról sem szól. A mindent elsöprő, nyomasztó hatalom, amelyet Hank az Egyház intézményének tulajdonított, a saját oldalán is megjelenik: a lovagok ismeretlenbe és a biztos halálba menetelnek, amikor gyalogszerrel próbálják bevenni Hank és csapata főhadiszállását. A valaha büszke és rendíthetetlen lovagság teste halomba hullva hever az elektromos kerítések előtt: egymás után esnek áldozatul az áramütésnek, és nem ismerik fel, hogy a halálos csapást az előttük álló, páncéljában rekedt, immár halott társuk mérí rájuk.⁶⁸ A modern hadviselés, ahogyan Twain művében megjelenik, messze túllép a lovagi, sőt az emberi értékek határain. A síri csendben egyre halmozódó holttestek láttán Hankben is felmerül technikai fölényükkel kivívott győzelem szörnyűsége:

- A világon semmi esélyük nincsen.
- Persze, hogy nincs.

---

⁶⁶ Twain, *Egy jenki Arthurkirály udvarában*, 309. „These people are our people, they are bone of our bone, flesh of our flesh, we love them — do not ask us to destroy our nation!” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur’s Court*, 262.

⁶⁷ Twain, *Egy jenki Arthurkirály udvarában*, 312., Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur’s Court*, 264. Az iskolai neveletésnek köszönhetően a fiúk „elő vannak készítve”, ki vannak szolgáltatva Hank érveinek, az általa képviselt uralkodó ideológiának, így egyértelmű, hogy meggyőzése sikerrel jár. Vö. Althusser, „Ideológia és ideologikus Államapparátusok”, 391.

⁶⁸ „Egy halott ölte meg – egy halott jóbarát. Volt ebben valami szörnyűség.” Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, 317. „Killed by a dead man, you see — killed by a dead friend, in fact. There was something awful about it.” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur’s Court*, 268.

— Borzasztó ez, Clarence. Mégiscsak kár értük. [Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, 313.]⁶⁹

Az utószóban Clarence átveszi a szót Hanktól. Az általuk választott harcmódor, illetve a felhasznált technikai vívmányok végül ellenük fordultak, és arra ítélik őket, hogy annak a barlangban raboskodjanak, amelyet főhadiszállásul választottak. Hank öntudatlanul heverve a háttérbe kényszerül, így a narráció utolsó sorai már Clarence tolmácsolásában olvashatók:

Csapidában kerültünk — olyan csapidába, amelyet mi magunk állítottunk fel. Ha ott maradunk, ahol vagyunk, a halottaink megölnék bennünket; ha kilépünk erődünkből, már nem leszünk legyőzhetetlenek. Győztünk, mégis minket győztek le.⁷⁰

A kíméletlen küzdelem, a nagyszámú áldozattal járó, tömegpusztító fegyverek használata a technika áldását és átkát idézik meg egyszerre, illetve magát az áldás és az áldásért folyamodó ima kettős arcát, ahogyan az Twain *Ima háború idején* című írásában is megjelenik.⁷¹ A szerző ebben az esetben is parodisztikus keretek közé szőtt kíméletlen és erőteljes kritikával illeti a háborút akárcsak azt részben is támogató tömeget.

O Lord our Father, our young patriots, idols of our hearts, go forth to battle — be Thou near them! With them — in spirit — we also go forth from the sweet peace of our beloved firesides to smite the foe. O Lord our God, help

---

⁶⁹ „»They won't have the slightest show in the world.« »Of course they won't.« »It's dreadful, Clarence. It seems an awful pity.«” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, 265.

⁷⁰ Twain, *Egy jenki Arthur király udvarában*, 320. „We were in a trap, you see — a trap of our own making. If we stayed where we were, our dead would kill us; if we moved out of our defenses, we should no longer be invincible. We had conquered; in turn we were conquered.” Twain, *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, 271-272.

⁷¹ „If you would beseech a blessing upon yourself, beware! lest without intent you invoke a curse upon a neighbour at the same time. If you pray for the blessing of rain upon your crop which needs it, by that act you are possibly praying for a curse upon your neighbour's crop which may not need rain and can be injured by it. (...) When you have prayed for victory you have prayed for many unmentioned results which follow victory — *must* follow it, cannot help but follow it.” Mark Twain, „The War Prayer”, in Charles Neider, szerk. *The Complete Essays of Mark Twain* (Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1963), 681.

us to tear their soldiers to bloody shreds with our shells; help us to cover their smiling fields with the pale forms of their patriot dead; help us to drown the thunder of the guns with the shrieks of their wounded, writhing in pain; help us to lay waste their humble homes with a hurricane of fire; help us to wring the hearts of their unoffending widows with unavailing grief; help us to turn them out roofless with little children to wander unfriended the wastes of their desolated land in rags and hunger and thirst, sports of the sun flames of summer and the icy winds of winter, broken in spirit, worn with travail, imploring Thee for the refuge of the grave and denied it — for our sakes who adore Thee, Lord, blast their hopes, blight their lives, protract their bitter pilgrimage, make heavy their steps, water their way with their tears, stain the white snow with the blood of their wounded feet! We ask it, in the spirit of love, of Him Who is the Source of Love, and Who is the ever-faithful refuge and friend of all that are sore beset and seek His aid with humble and contrite hearts. Amen. [Twain, "The War Prayer," 682]⁷²

Twain mindkét szövege kapcsán felmerül a határvonal elbizonytalanodása a saját határok védelme és a kegyetlen vérontás között. Hank a modern hadviselést illető törekvésében a hatékonyságra és az eredményekre összpontosít. A lovagi harcban szerepet játszó, struktúrát képző véletlennek pedig a lehető legkevesebb helyet hagyja. Helyette főképp adatokra, arányokra és számításokra alapoz. Számol a járulékos veszte-

---

⁷² „Miatyánk ki vagy a mennyekben: ezek a fiatal hazafiak, szívünk bálványai most hadba vonulnak - Atyánk, légy mellettük! Hiszen lélekben mi is velük megyünk, elhagyva szeretett tűzhelyünket és otthonunk békéjét és melegét, hogy megsemmisítsük ellenségeinket. Ó, Egek Ura, segíts bennünket, hogy ágyúink véres cafatokra tépjék az ellenség katonáit, add, hogy virágzó rétjeiket hazafias halottaik hideg tetemei borítsák, kínjaikban fetregő sebesültjeik jaját elfojtsa az ágyúdörej, hogy szerény otthonukat a pokol tüze hamvassza el, hogy ártatlan özvegyeik szívét gyógyíthatatlan fájdalom gyötörje, hogy hajléktalanul bolyongjanak apró gyermekeikkel, számúzótként és testvértelenül, letarolt földjük pusztaságain, rongyokban, éhesen, szomjasan, nyáron az égető nap, télen a jeges viharok játékaként összetört lélekkel, minden kínszenvedés kísértetei, akik a sír menedékéért esdekelnek Hozzád, de Te nem adod meg nekik - miértünk, ó Uram, akik imádunk téged, miértünk törd le utolsó reményüket, szívd ki utolsó vércseppjüket, hosszabbítsd meg keserű zarándoklásukat, ólomnak érezzék minden tagjukat, könnyeikkel áztasd útjaikat, és felsebzett lábuk vére fesse vörösre a havat nyomukban! Mi kérjük ezt, a szeretet szellemében, Attól, Aki a szeretet forrása és Aki örökké hűséges barátja és menedéke mindazoknak, akik nyomorúságban sínylődnek és alázatos és megtört szívvel, csak a Te segítségedet kérik. Ámen.” Mark Twain, "Ima háború idején," ford. Szentkuthy Miklós, in *Mennyei utazás* (Budapest: Maecenas, 1993), 93.

séggel is, de végig tudatában marad annak, hogy az általa kitűzött célt nem lehet elérni esetleges áldozatok nélkül.

Egyik oldalon sem.

V. Kilépő

Malory elfogult volt a lovagi küzdelmekkel szemben. Legyen szó akár párharcról, lovagi tornáról vagy háborúról, valamennyit hasonlóan kezelte: olyan eseményként, ahol a lovag bizonyíthatta rátermettségét, dicsőséget vívott ki magának, és így tett szert egyre nagyobb elismertségre. Ugyanakkor szem előtt tartotta és hangsúlyosnak vélte a háborúval járó következményeket, hiszen ezek visszamenőleg minősítették a küzdelmet: példaként szolgálnak erre az Arthur hatalmát megszilárdító háborúk a történet elején, illetve a Kerek Asztal szövetségének felbomlásával és a lovagi társadalom bukásával együtt járó végső háború. T. H. White Maloryvel szemben az absztrakciók síkjára tereli a küzdelmet, mely a háború ellenszerének megtalálásának kérdésében és az ezzel kapcsolatos vitában teljesedik ki. A lovagvilágot az *Üdv néked, Arthur, nagy király* című szövegében keretként használta a lovagi küzdelemről megfogalmazott kritikája részére, és megtartotta legjellemzőbb vonásait. A *Merlin* könyvében a lovagi miliő mindössze a háttér részeként van jelen: a hangsúly eltolódik egy sokkal sürgetőbb és erőteljesebb kritika megfogalmazása felé. White a különféle ideológiák és a nacionalizmus ellenében emel szót, és folytatja harcát Arthur alakjával szemben, akinek a meggyőzésében tárja látja az egyik lehetőséget célja elérésében. Mark Twain Whitehoz hasonlóan saját háborús tapasztalataiból merít. Megtartja a lovagvilág kereteit, egyúttal arra is felhasználja, hogy hangsúlyozza a technológia és az ideológia erejét és befolyásoló hatását: a lovagság teste összeroppantható és az emberi szabadság eszméje is mindössze egy diktátor törekvéseként jelenik meg az általa kitermelt követők jóváhagyásában.

HIVATKOZOTT MŰVEK

Althusser, Louis. „Ideológia és ideologikus államapparátusok.” Fordította László Kinga. In Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor S. K., Odorics Ferenc, szerk. *Testes könyv I.* Szeged: ICTUS és JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996, 373-412.

- Benson, C. David, „The Ending of the Morte Darthur.” In Elizabeth Archibald és A. S. G. Edwards, szerk. *A Companion to Malory*. Cambridge: D. S. Brewer, 1997, 221-238.
- Brewer, Elisabeth. *T. H. White's The Once and Future King*. Cambridge: D. S. Brewer, 1993.
- Edwards, Elizabeth. „The Place of Women in the Morte Darthur.” In Elizabeth Archibald és A. S. G. Edwards, szerk. *A Companion to Malory*. Cambridge: D. S. Brewer, 1997, 37-54.
- Hadfield, Andrew. „T. H. White, Pacifism and Violence: The Once and Future Nation.” *Connotations* 6.2 (1996/97): 209.
- Halliday, Sam. „History, Civilization and A Connecticut Yankee in King Arthur's Court.” In Peter Messen, Louis J. Budd, szerk. *A Companion to Mark Twain*. Oxford: Blackwell, 1988, 416-430.
- Hodges, Kenneth. „Wounded Masculinity: Injury and Gender in Sir Thomas Malory's Le Morte Darthur.” *Studies in Philology* 106. 1 (2009): 14-31.
- Kaeuper, Richard W. *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Keen, Maurice. *Chivalry*. New Haven-London: Yale University Press, 1987.
- Kelly, Kathleen Coyne, „Malory's Body Chivalric.” *Arthuriana* 6. 4 (1996): 52-71.
- Lynch, Andrew. *Malory's Book of Arms: The Narrative Combat in Le Morte Darthur*. Cambridge: D. S. Brewer, 1997.
- Malory, Sir Thomas. *Le Morte D'Arthur*. Harmondsworth: Penguin, 1977.
- . *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*. Fordította Tellér Gyula. Budapest: Magyar Helikon, 1970.
- Mann, Jill. „Knightly Combat in Le Morte D'Arthur.” In Boris Ford, szerk. *Medieval Literature: Chaucer and the Alliterative Tradition*. Harmondsworth: Penguin, 1984.
- Twain, Mark. *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*. New York: Bentam Books, 1982.
- . *Egy jenki Arthur király udvarában*. Fordította: Réz Ádám. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981.
- . „The War Prayer.” in Charles Neider, szerk. *The Complete Essays of Mark Twain*. Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1963, 679-682.
- . „Ima háború idején.” Fordította Szentkuthy Miklós. In *Mennyei utazás*. Budapest: Maecenas, 1993, 90-93.

- Vinaver, Eugène. „Sir Thomas Malory.” In Roger Sherman Loomis, szerk. *Arthurian Literature in the Middle Ages*. Oxford: Clarendon Press, 1959, 541-552.
- Whetter, Kevin S. „Warfare and Combat in Le Morte Darthur.” In Corinne Saunders, Françoise le Saux, Neil Thomas, szerk. *Writing War. Medieval Literary Responses to Warfare*. Cambridge: D. S. Brewer, 2004, 169-186.
- White, T. H. *The Book of Merlyn*. New York: Berkeley Publishing House, 2013.
- . *Merlin könyve*. Fordította: Szántai Zsolt. Szeged: Szukits Könyvkiadó, 1997.
- . *The Once and Future King*. New York: Berkeley Publishing House, 2008.
- . *Üdv néked, Arthur, nagy király*. Fordította: Szíjgyártó László. Budapest: Gondolat, 1973.